

УДК 82-343-3:398.5]:111.11(043.3)
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2024.03.679>

МІФ ТА МІФОТВОРЧІСТЬ У НАУКОВІЙ ВІЗІЇ БЕРНАРА ЛЕ БОВ'Є ДЕ ФОНТЕНЕЛЯ

Олеся НАУМОВСЬКА

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9290-7843>

докторка філологічних наук, доцентка,
завідувачка кафедри фольклористики
Навчально-наукового інституту філології,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
бульв. Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601, Україна,
e-mail: o.naumovska@knu.ua

Мета статті — висвітлити наукові погляди на міф та усну словесність загалом мислителя XVII—XVIII століть Бернара Ле Бов'є де Фонтенеля, який за глибиною суджень значно випередив свій час.

Предмет дослідження — студії Б. де Фонтенеля «Історія оракулів» (1687 р.) та «Про походження байок» (1724 р.), присвячені осмисленню міфів й особливостям їх творення з урахуванням психологічних і порівняльних аспектів. Попри те, що Б. де Фонтенель як прихильник прогресивності й раціоналізму обстоює позиції трактування «всієї давньої літератури» як «купи химер, мрій і забобнів», мислитель охоплює увагою значне коло проблем, пов'язаних із міфотворчістю. Надзвичайно важливою заслугою Б. де Фонтенеля в аспекті дослідження міфологічних текстів як фольклорних є його абсолютно новаторські висновки про особливості взаємозв'язку між психологією загалом і світобаченням; з'яву міфологічних уявлень, а, відповідно, мотивів і сюжетів; нараторські особливості оповідача та їхній вплив на текстотворення; наближення до осмислення постання варіативності творів через модифікаційні процеси, які відбуваються з творами, у діячності; слушні міркування щодо первинності фольклорної творчості й вторинності авторської тощо.

Методологія дослідження ґрунтується на комплексному залученні різних методів, принципів, вимог і концепцій, в т. ч. науково-біографічного, структурно-типологічного та методу конструктивного аналізу.

Ключові слова: Бернар Ле Бов'є де Фонтенель, міф, фольклор, сюжет, образ, мотив.

Olesia NAUMOVSKA

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9290-7843>

Doctor of Philology, Associate Professor,
Head of the Department of Folklore Studies
at the Educational and Scientific Institute of Philology,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Tarasa Shevchenko Blvd., 14, Kyiv, 01601, Ukraine,
e-mail: o.naumovska@knu.ua

MYTH AND MYTHMAKING IN THE SCIENTIFIC VISION OF BERNARD LE BOVIER DE FONTENELLE

The article highlights the scientific views on myth and oral literature in general of the seventeenth — and eighteenth-century thinker Bernard Le Beauvier de Fontenelle, who was far ahead of his time in terms of the depth of his judgment. The article focuses on B. de Fontenelle's studies «History of Oracles» (1687) and «On the Origin of Fables» (1724), which are devoted to the comprehension of myths and the peculiarities of their creation, taking into account psychological and comparative aspects. Despite the fact that B. de Fontenelle, as a supporter of progressiveness and rationalism, defends the position of interpreting «all ancient literature» as «a heap of chimeras, dreams, and superstitions», the thinker covers a wide range of problems related to mythmaking. An extremely important merit of B. de Fontenelle in the study of mythological texts as folklore is his absolutely innovative conclusions about the peculiarities of the relationship between psychology in general and worldview; the emergence of mythological ideas, and, accordingly, motifs and plots; narrative features of the narrator and their influence on text creation; approaching the comprehension of the emergence of variability of works through the modification processes that occur with works in diachrony; reasonable considerations of the primacy of folklore creativity and the secondary nature of authorial creativity, as well as the differentiation between these cultural layers; observations on the disappearance of certain ideas, images and plots; analysis of the stages of appearance of the main characteristics of mythological characters in accordance with the development of psychological characteristics of mankind; assumptions about the conditions and features of storage and retransmission of folklore texts; as well as comparative studies in which B. de Fontenelle, on the one hand, supports the hypothesis that such works arise independently in several cultures, and on the other hand, approaches the migration theory.

The research methodology is based on the complex involvement of various methods, principles, requirements and concepts, including scientific-biographical, structural-typological and method of constructive analysis.

Keywords: Bernard Le Beauvais de Fontenelle, myth, folklore, plot, image, motif.

Вступ. Наприкінці XVII — у перші десятиліття XVIII століття світ побачили студії, присвячені осмисленню міфів й особливостям їхнього творення з урахуванням психологічних і порівняльних аспектів, — «Історія оракулів» (1687 р.) та «Про походження байок» (1724 р.). Їхнім автором став французький письменник і учений Бернар Ле Бов'є де Фонтенель — видатний мислитель, чий міркування щодо фольклору й міфу значно випередили свій час.

Мета статті — висвітлити наукові погляди на міф та усну словесність загалом мислителя XVII—XVIII століть Бернара Ле Бов'є де Фонтенеля. *Предмет дослідження* — студії Б. де Фонтенеля «Історія оракулів» (1687 р.) та «Про походження байок» (1724 р.), присвячені осмисленню міфів й особливостям їх творення з урахуванням психологічних і порівняльних аспектів.

Методологія дослідження ґрунтується на комплексному залученні різних методів, принципів, вимог і концепцій, в т. ч. науково-біографічного, структурно-типологічного та *методу* конструктивного аналізу.

Основна частина. «Бернар Ле Бов'є, сеньйор де Фонтенель, член Французької академії, Академії надписів та красномовства, Руанської академії, член Лондонського королівського товариства і Берлінської академії, народився в Руані 11 лютого 1657 року <...> і помер у Парижі 9 січня 1757 року, приблизно через місяць після того, як йому виповнилося сто років. <...> Його життя охопило дві великі епохи в літературі й науці: від Корнеля до Вольтера, від просвітителів XVII століття до філософів XVIII століття, і, можна сказати, від Декарта, духовним учнем якого він був, від Ньютона до Дідро й д'Аламбера, — і протягом сорока чотирьох років він був першим секретарем Французької королівської академії наук» [1, с. 193].

Прихильник прогресивності, раціоналізму й наукового («нового», як прийнято було називати в ту пору) підходу і до літератури, і до світу та місця в ньому людини загалом, Б. де Фонтенель обстоює позиції трактування «всієї давньої літератури» як «купи химер, мрій і забобонів» [2, с. 20], що більшою чи меншою мірою суголосило науковим позиціям початку XVIII століття, які розглядали фантастизм як суто оманливий, хоча і приємний різновид художньої творчості.

Апелюючи начебто до первісних вірувань, мислитель водночас вуалює проєкцію своїх поглядів і на християнські сюжети, про що, звісно, не міг говорити відкрито у часи розправ католицької Європи над іншодумством. Свої міркування щодо природи міфотворення Б. де Фонтенель ґрунтує не на особистих польових дослідженнях, а послуговуючись різноманітними джерелами про подорожі, особливо в сучасній йому літературі, й узагальнюючи їх та порівнюючи свідчення про міфологічні уявлення народів, які перебувають на невисокому рівні розвитку, із давньогрецькою міфологією.

«Історія оракулів» Б. де Фонтенеля заснована на латинському трактаті голландського ученого Антоніо ван Дейла, який висловив ортодоксальну гіпотезу пояснення давніх оракулів людським самозванством замість диявола («De oraculis Ethnicorum dissertationes duae», 1683). Тож праця Б. де Фонтенеля є його інтерпретацією, в якій він піддав критиці язичницькі релігії. Ця книга викликала жвавий інтерес не лише в наукових колах, а й у широкій громадськості того часу, оскільки, на відміну від сухого наукового підходу А ван Дейла, Б. де Фонтенель написав її в елегантному стилі з неприхованим наміром «просвітити» якомога більше людей, включно із жіноцтвом, яке на той час вважалося віддаленим від науки: «Існування демонів, сприйняте й християнством, вважалося настільки природним, що їм приписували здатність творити щонайбільші дива і не піддавали сумніву пророцтва оракулів та здійснення ними будь-яких язичницьких чудес з їхньою (демонів. — О. Н.) начебто допомогою. У такий спосіб древні відмежовувалися від потреби розпочати ретельне вивчення суті речей, що було би нудним і складним: бо все дивовижне і надзвичайне без жодних сумнівів приписувалося цим демонам. І лише це вони вважали достатнім підтвердженням їхнього існування та й самої релігії, яка це сповідувала [3, с. 10]. Людство, особливо з набуттям певною мірою вільнодумства в релігії та тогочасної популярності філософії, прагнуло до знань щодо полемічних питань, про які з такою легкістю висловлювався вчений, але воно вимагало здобуття цих знань найшвидшим і найлегшим шляхом, без значних затрат свого часу чи уваги. Тож певна парадоксальність та уникнення ортодоксальності у поєднанні із жвавою манерою Б. де Фонтенеля — достатньою мірою ін-

телектуальною і легкою водночас, надало книзі популярності у Франції. Цій праці мислителя завжди відводилось одне з чільних місць як одній із перших виразного просвітницького спрямування.

Твором, який, імовірно, у лаконічній формі найбільшою мірою акумулює візію Б. де Фонтенеля, є короткий нарис «Про походження байок». Нарис був опублікований 1724 року, однак більшість дослідників, спираючись на твердження Трюбле, бібліографа Б. де Фонтенеля, вважають, що написаний він був значно раніше — приблизно у 90-х роках XVII століття.

Основне питання, яким задається Б. де Фонтенель у праці «Про походження байок», — це те, чим можна пояснити любов людства до явної і смішної фальші, якою він вважав міфи. І намагаючись дати відповідь на це питання, мислитель охоплює увагою значне коло проблем, пов'язаних із міфотворчістю. Перше, що привертає увагу, — акцент Б. де Фонтенеля на адекватному сприйнятті міфічних тем у дитинстві. Це — немов висхідна точка у його майбутніх розмірковуваннях, що розгортаються на сторінках нарисів і наближають читача до висновку про «дитячий» рівень розумового та психічного розвитку людства, за якого надприродне, чудесне видається не чимось фантастичним, а правдивим, не викликаючи жодного подиву чи скепсису.

Насамперед, приступаючи до вивчення «людського розуму» на матеріалі «найдивніших витворів», Б. де Фонтенель зауважує особливості колективної творчості, яка радикально відрізняється від авторської тим, що сприймається як реальна подія, а не як художній твір на кшталт роману тощо. Це зумовлено архаїчністю міфів, які письменник дещо зневажливо називає «байками», за винятком яких інших давніх творів людство не зберегло. При тому, Б. де Фонтенель звертає увагу на те, що на початку «століть світу», коли почали творитися міфи, «невігластво і варварство повинні були сягати такої міри, яку ми зараз навряд чи уявляємо» [4, с. 10]. Для порівняння автор згадує кафірів, лапландців та ірокезів, однак зауважує, що й ці народи, навіть будучи доволі давніми, все ж набули певних знань та поведінкових норм, яких не було у найдавніших людей. Відтак, Б. де Фонтенель виходить на рівень осмислення особливостей взаємозв'язку між психологією загалом і світобаченням, наполягаючи, що чим менше

досвіду у людини, тим більше чудес вона бачить докола. Іншими словами, примітивний розум не здатен адекватно пояснити дійсність, тож сприймає все незбагненне як диво. Більше того, саме з цим, на думку Б. де Фонтенеля, пов'язана певна жорстокість у сюжетах, позаяк у прадавні часи «коли батьки розповідали своїм дітям про те, що вони бачили і що робили, в їхніх оповідях не було нічого, крім вбивств» [4, с. 11].

Надзвичайно важливою заслугою Б. де Фонтенеля в аспекті дослідження міфологічних текстів як фольклорних є його абсолютно новаторський висновок про нараторські особливості оповідача і їхній вплив на текстотворення: «Коли ми розповідаємо про якусь дивовижну річ, наша уява розгорається і починає сама збільшувати тему оповіді та додавати до неї все, чого може бракувати, щоб зробити її взагалі дивовижною, ніби шкодуючи, що залишиться щось недосконале. Більше того, людині підлецує здивування та захоплення, які виказує аудиторія, і вона із задоволенням ще сильніше поглиблює перебільшення... <...> Ці дві причини, разом узяті, дозволяють людині, яка не мала наміру брехати, коли почала розповідати трохи незвичну історію, спіймати себе на тому, що починає підбріхувати, ... <...> звідси випливає, що потрібні значні зусилля та особлива уважність, щоб утриматися від розказування речей, які не є суворо істинними» [4, с. 11]. Відтак, впевнений Б. де Фонтенель, що «казки», які оповідалися в архаїчному суспільстві, самі по собі часто були фальшивими, бо містили дуже високий відсоток вигадки.

Більше того, тут автор настільки близько підходить до осмислення постановки варіативності творів, що можна з певністю стверджувати його беззаперечну прогресивність у цьому питанні. Він свідомий того, що перебільшення можуть бути незумисними, про що йшлося вище, а можуть бути й відвертим обманом у якихось корисних цілях (стверджуючи наявність філософії в архаїчні часи, мислитель висловлює впевненість, що більш обдаровані люди у давнину також здійснювали спроби пояснити світ докола, що й породжувало оповіді), та незалежно від причин неправдивості оповіді, вона вже значно відрізняється від першоджерела. Тим паче такі процеси, на думку Б. де Фонтенеля, стосуються усної словесності, де кожен наратор «забув би якусь частку прав-

ди і замінив її помилковою — переважно чудесним клаптиком, який є найприємнішим — і, можливо, сталося б так, що через століття чи два не лише не зосталося нічого від первинної правди, але й також практично нічого від первинної брехні» [4, с. 11]. Як бачимо, учений пояснює не лише модифікаційні процеси, які відбуваються з творами, у діахронії, а й поглиблює спостереження висновком про зникнення певних уявлень, образів і сюжетів.

З'ява міфологічних уявлень, а відповідно мотивів і сюжетів, переконаний учений, пов'язана зі спробою первісних людей зрозуміти причини того, що вони бачили, освоїти світ на основі паралельних зіставлень — через проведення аналогій з речами, їм знайомими. Приміром, мотив виливання божеством води з глечика, за припущенням Б. де Фонтенеля, міг постати з роздумів первісної людини, що річка постійно тече — отже хтось ллє воду (однак, іронізує учений, ніхто не задавав питаннями, звідки ж взялася вода а-ргіогі); жбурляння богом-громівником вогню пояснюється ударами блискавки й громом тощо: «Ця філософія перших віків працювала за принципом настільки природним, що навіть сьогодні наша філософія не має іншого; тобто, ми пояснюємо невідомі речі в природі з точки зору того, що бачать наші очі, і переносимо в натурфілософію ідеї, надані нам досвідом» [4, с. 11—12]. Проте Б. де Фонтенель як представник «нового», прогресивного для свого часу, напряму критикує такий підхід, наполягаючи на застосуванні лише методів наукового раціоналізму.

З описаної вище «грубої», за висловом Б. де Фонтенеля, філософії людська фантазія породила «помилкові» (з позицій християнства) божества. Мислитель не обмежується лише констатацією постання подібних уявлень, а прагне всебічно проаналізувати і стадіальність з'яви основних характеристик міфологічних персонажів відповідно до розвитку психологічних характеристик людства. Зважаючи на це, він виокремлює два основні моменти:

1. Люди бачили багато речей, які не могли робити власноруч (кидати блискавки, піднімати хвили тощо);

2. Люди уявляли богів за аналогією із самими собою.

Відповідно, поєднання цих базових пунктів виводить Б. де Фонтенеля на новий рівень узагаль-

нень: боги уявлялись подібними до людей в усьому, за винятком того, що вони завжди були сильнішими, а відтак — щодо всіх божеств, яких витворила людська уява в період язичництва, домінуючою стала ідея могутності, а отже влади, — «і навряд чи якийсь значення приділялося мудрості, справедливості та всім іншим властивостям, які стосуються божественної природи. Ніщо не може ефективніше довести, що ці божества дуже давні, і ніщо не може краще позначити шлях, пройдений уявою при їх формуванні. Перші люди абсолютно не підозрювали про якість кращу, ніж фізична сила. Мудрість і справедливість навіть не мали назв у стародавніх мовах, як і сьогодні серед варварів Америки. Більше того, перші ідеї людства, пов'язані з якимись вищими істотами, базувалися на надзвичайних спроможностях, а не на регульованому порядку Всесвіту, який вони не могли розпізнати чи захопитись ним» [4, с. 12]. Іншими словами, учений доходить до революційного для свого часу висновку про те, що стійкою ознакою найархаїчніших міфологічних образів є їхні надмірні фізичні якості і в жодному разі не психологічні, ментальні тощо. Тому боги у політеїзмі нереальні, несправедливі, жорстокі і часто протиставлені один одному, однак всі ці риси еквівалентні людським уявленням про найкращі якості відповідно до аксіології епохи творення. Проте й могутність богів в архаїчних уявленнях, вважає учений, є доволі умовною. На потвердження цієї думки Б. де Фонтенель наводить приклад із давньоримської міфології: бог війни Марс у бою поранений простим смертним, тобто бог зображується слабшим, ознакою ж його надприродності є крик настільки потужний, що його можна порівняти за силою звуку лише з криком десяти тисяч воїнів. На наш погляд, тут Б. де Фонтенель дещо припускається помилки, трактуючи як один із найархаїчніших міфологічних образів, позначений рисами значно пізнішого часу творення, якому властива посиленна антропоморфізація і, відповідно, надання божествам образних характеристик не лише неймовірної влади, а й людських вад і слабкостей.

Разом із тим, учений свідомий прагматики міфологічних текстів, позаяк образи богів необхідно сприймати як із позиції часу, так і з позиції суб'єкта творення, відтак — із розвитком людства вдосконалюються риси й створюваних ним божественних образів. Засадою ж вдосконалення, на переконання

раціоналіста, є постання науки: «Перші люди справді були жорстокими, і вони зобразили богів майже такими ж жорстокими й лише трохи могутнішими. Такими є боги часів Гомера. У людей почали виникати ідеї мудрості та справедливості — боги “підхопили” їх: вони стали мудрими й справедливими, і ставали такими дедалі більше пропорційно тому, наскільки ці ідеї розвивалися у суспільстві; відтак, ми отримуємо богів часів Цицерона, і вони досконаліші за гомерівську епоху, бо вищим став рівень філософії» [4, с. 13].

Передаючись із вуст в уста, продовжує міркування Б. де Фонтенель, міфологічні тексти, з одного боку, усталюються, акумулюючи елементи інших та синтезуючи їх між собою, і починають адаптуватися до реальності й породжувати аналогічні. Учений ілюструє свої роздуми різними прикладами. Так, невіднайдення тіла потопельника можна легко пояснити тим, що його забрали до себе русалки, адже людська уява населила водойми молодими дівчатами; наявність певного таланту у дитини може вказувати на те, що її батько — бог-покровитель такого мистецтва чи ремесла. І це продукує інші численні сюжети про викрадення чоловіків німфами, дітей богів тощо, поєднуючи історичні факти із різноманітними домислами. Оскільки ж такі сюжети набували популярності і приносили певний зиск їх творцям, поступово обдаровані люди почали складати подібні оповіді з метою збагачення, усвідомлюючи їх неправдивість. Отже, Б. де Фонтенель, акцентуючи на «казковості» творів перших істориків, поступово підводить читача до питання постання авторської літератури як суто художньої творчості і наводить як приклад сучасну йому арабську історичну літературу, якій властиві парадокси, перебільшення тощо, що однак не засуджується, а розцінюється як оздоба і традиційна її риса.

Учений виводить два принципи «народження байок», які забезпечують зростання кількості подібних сюжетів:

Перший — вигадувати речі, подібні до звичних, або поширювати їх, послідовно домислюючи («Можливо, якісь надзвичайні події привели людей до думки, що бог мав роман із жінкою. Одразу всі історії наповнюються любовними пригодами богів. Ви вже вірите одному, чому не можна також і іншому?» [4, с. 14—15]).

Другий принцип, який, на думку Б. де Фонтенеля, призводить до численних помилок — це «сліпа повага до античності» («Наші батьки вірили в це — чи можемо ми вважати себе мудрішими за них?» [4, с. 14—15]).

Ці два принципи, взяті разом, — висновковує Б. де Фонтенель, — творять дива. Один на основі припущень, зумовлених слабкістю людської природи, поширює дурість до нескінченності, а інший зберігає її назавжди, оскільки вона утверджена. Перший, позаяк ми вже помилилися, призводить до того, що ми помиляємось іще більше, а другий заважає нам подолати цю хибу, тому що ми застрягли в ній на певний час» [4, с. 15]. Отже, учений висловлює припущення щодо умов і особливостей зберігання та ретрансляції фольклорних текстів. Навіть попри його загальне критичне ставлення до міфологічно закорінених фольклорних текстів ця спроба наукового осмислення заслуговує на повагу.

Б. де Фонтенель намагається спростувати популярні в його добу погляди, що пов'язували питання походження «байок» із живою уявою східних народів, що, мовляв, зумовлено жарким кліматом. Наполягаючи на з'яві сюжетів через брак знань у давніх людей, він вдається до компаративних студій. Учений наводить приклади, які засвідчують «дивовижну відповідність між байками» північних народів, греків, китайців та аборигенів Америки. Приміром, він проводить паралель між сюжетами американців про подорожі душ «поганих» за життя людей до каламутних похмурих озер та грецькими — до Стиксу й Ахерону, перуанськими та грецькими оповідями про дітей сонячних божеств, китайськими етологічними легендами та «Метаморфозами» Овідія тощо. На основі цих порівнянь Б. де Фонтенель доводить: «Оскільки греки, з усім своїм інтелектом, коли були ще молодим народом, думали не більш раціонально, ніж варвари Америки, які, мабуть, були досить молодим народом, коли їх відкрили іспанці, є всі підстави вважати, що американці з часом дійшли би до такого ж раціонального мислення, як греки нині». Він доходить іще одного геніального висновку: «Саме з цієї причини немає народів, чия історія не починається з байок» [4, с. 15—16]. Інакше кажучи, мислитель постулює фольклорний текст як першооснову творчої діяльності людства.

Ще одним важливим логічним підсумком спостережень Б. де Фонтенеля є два основні шляхи живучості міфологем в історичній перспективі розвитку прогресу — це релігія і мистецтво. «У більшості народів, — констатує учений, — байки змінюються на релігію; але у греків вони перетворилися, так би мовити, на художню творчість» [4, с. 16] (йдеться насамперед про словесне і візуальне мистецтво).

Хоча автор нарисув називає лише греків як народ, міфологічні уявлення й оповіді якого дали потужний поштовх для розвитку художньої словесності, живопису і скульптури, з позиції сьогодення зауважимо, що мистецтво як форма ретрансляції міфологем у багатьох народів виявила більшу стійкість порівняно з релігією. Зокрема, в Україні давні міфологічні уявлення частково асимілізувалися з християнством, утворивши відповідно дуалістичний світогляд, та стали образною і мотивною основою багатьох літературних творів.

Повертаючись до своєї основної ідеї взаємовиключення міфологічних уявлень і наукового мислення («уява та розум рідко мають стосунки між собою»), Б. де Фонтенель свідомий того, що не всі міфологеми можна пояснити лише самозародженням у період недостатньо високого рівня розвитку народу-творця, тож продовжує осмислення шляхів постання міфологічних концептів у традиціях різних народів і своїми роздумами впритул наближається до міграційної теорії: «Поки що ми заглиблювалися в історію походження байок лише настільки, наскільки вона походить із глибини людської природи, і, безумовно, це головне. Але є також певні дивовижні речі, які ми не можемо не зауважити. Наприклад, оскільки фінікійці та єгиптяни були древнішими народами, ніж греки, їхні байки переходили до греків, які мимоволі не йняли їм віри, так що навіть найістинніші історії стали байками в Греції» [4, с. 17]. При тому Б. де Фонтенель настільки захоплюється раціональним методом трактування усіх без винятку міфологічних тем, що вважає певні фантастичні елементи запозичених, на його думку, реалістичних сюжетів просто хибним розумінням іншомовних багатозначних лексем. Так, приміром, стверджує мислитель, мотиви пророцтв додонського оракула за шелестом листви священного дуба у грецьких міфах легко пояснюються тим, що в оригінальному єгипетському тексті, найімовірніше, йшлося про прихід до лісу з

метою поворожити двох єгиптянок, чії імена означали «голуб». Греки ж, мовляв, запозичивши сюжет, зрозуміли цей момент як те, що дві голубки сиділи на дереві, яке пророкувало. Аналогічно Б. де Фонтенель намагається пояснити й символ керма корабля «Арго», яке, за Есхілом, говорило людським голосом, оскільки мало шматок деревини з додонського дуба, встановленого богинею Афіною: кермо човна має фінікійську назву, що також означає «розмовляючи», тому греки, як вважає Б. де Фонтенель, розповідаючи про корабель «Арго», думали, що на ньому є кермо, яке розмовляє. Дозволимо собі зауважити, що такі твердження ученого видаються надто категоричними.

Безсумнівним засобом же збереження «байок» учений вважає винайдення писемності: «Коли було винайдено мистецтво письма, це дуже допомогло поширювати байки та збагачувати один народ усіма дурницями іншого; <...> змінні традиції стали більш-менш фіксованими, і основна частина байок, залишаючись майже в тому стані, в якому їх застав винахід писемності, не дегенерувала далі. Невігластво поступово зменшувалося. <...> Донедавна минуле згадували суто з цікавості; але врешті люди зрозуміли, що до нього варто звертатись в ім'я збереження того, чим пишалися нації, чи щоб зрозуміти відмінності між народами, чи як приклади гідності» [4, с. 18]. Як бачимо, Б. де Фонтенель побіжно торкається і питання прагматики міфологічних текстів. Він особисто вважає, що звернення до них як до взірця честі й доблесті, тобто ідеологічна функція, розпочалося порівняно пізно, хоча таке тлумачення стало особливо популярним в епоху мислителя. Разом із тим, сам факт незгасання інтересу до міфологічних творів довів Б. де Фонтенелю, що суперечність між розумом і уявою можна вирішити за допомогою краси, адже його сучасники вже не схильні були вірити «байкам», проте продовжували отримувати від них естетичне задоволення.

Водночас із науковим прогресом, впевнений Б. де Фонтенель, відбувається зворотній процес: оповіді чимдалі стають правдоподібнішими. Позаяк «зменшується рівень казковості» [4, с. 17]. Загалом погоджуючись із тенденцією поступового превалювання реалістичності у фольклорних текстах і нівелюючи міфологічних елементів, все ж зауважимо, що остаточного зникнення останніх, на наше переконання, не

відбудеться в історії людства (яскравим підтвердженням чого є розвиток билиці як одного із найпродуктивніших фольклорних жанрів сьогодення порівняно із певною стагнацією інших), оскільки віра в дива і пошук відповідей на питання «а що ж там, за межею життя?» є невід'ємною рисою людської природи.

Відтак, учений дотримується раціоналістичного підходу до теми міфологічних уявлень і творів, як, врешті, і до наукового осягнення світу загалом. Він вважає міфотворчість продуктом ірраціональності і прагне довести це, аби дати об'єктивне наукове розуміння світу, що, на його думку, сприятиме створенню більш раціонального, морального та вільного суспільства.

Загалом же, попри своє критичне ставлення до фольклорних творів, міфологічних зокрема, які він називає «байками», Б. де Фонтенель у своїй короткій праці охоплює широке коло питань і своїми висновками значно випереджає свій час. Мислитель пише легко, з гумором та іронією, не вдаючись до суто наукового стилю, однак, як наголошує Роберт Ричардсон, аналізуючи нарис, «..навіть чи існує бо-дай одне важливе пояснення міфу, що його би не зачепив, розробив чи мав би на увазі у цьому чудовому короткому нарисі» автор. У той час, стверджує Р. Ричардсон, коли «більшість письменників із міфології (їдеться про мислителів, які спрямовували свої погляди на міфологію. — О. Н.) розглядали свою тему або як проблему язичницького ідолопоклонства, або як пояснення досить безглуздих художніх оздоб, Фонтенелю вистачило глузду й розуміння необхідності зосередитися на самих байках або міфах. Відтак, він уникнув полемічного тону, настільки типового для такого роду міфологічних досліджень вісімнадцятого століття, які є, по суті, дискусіями релігійного характеру» [2, с. 8].

Висновки. Французький філософ Вольтер називав Б. де Фонтенеля найбільш універсальним розумом, створеним епохою Людовика XIV. Звертаючись до як до «вчителя» філософів того часу, Вольтер наголошує: «Ви вмієте зробити приємним те, що інші філософи ледве можуть зробити зрозумілим, і така людина, як ви, була необхідна Франції, та й усій Європі, щоб інформувати освічених людей і надиха-

ти невігласів на науку» [5, с. 200]. І з цим висновком важко не погодитись, позаяк багато ідей мислителя передбачали ідеї Просвітництва, а міркування щодо міфотворчості і фольклорної творчості загалом суголосні постулатам фольклористичних шкіл, які поставили через майже півтора століття.

1. McKie Douglas. Bernard Le Bovier De Fontenelle, F. R. S., 1657—1757. *Notes and Records the Royal Society Journal of the History of Science*. 1957. Vol. 12. Issue 2. Pp. 193—200. URL: <http://doi.org/10.1098/rsnr.1957.0009>.
2. Feldman Burton Richardson, Robert D. *The rise of modern mythology, 1680—1860*. Bloomington: Indiana University Press, 1972.
3. Fontenelle M. de (Bernard Le Bovier), Dale, Antonius van, Aphra, Behn. *The History of Oracles, and the Cheats of the Pagan Priests*. London: Printed by W. O. for Sam, 1699.
4. Fontenelle B. *Of the Origin of Fables. The rise of modern mythology, 1680—1860*. Bloomington: Indiana University Press, 1972.
5. Voltaire. To M. De Fontenelle. Villars. 1720. Sept. 1. *The Works of Voltaire, A Contemporary Version. The Dramatic Works*. Vol. X. Part 1. New York: E.R. DuMont, 1901. URL: https://oll-resources.s3.us-east-2.amazonaws.com/oll3/store/titles/2240/Voltaire_0060-10_Bk.pdf.

REFERENCES

- McKie, Douglas. Bernard Le Bovier De Fontenelle, F. R. S., 1657—1757. (1957). *Notes and Records the Royal Society Journal of the History of Science* (Vol. 12, issue 2, pp. 193—200). Retrieved from: <http://doi.org/10.1098/rsnr.1957.0009>.
- Feldman, Burton, Richardson, Robert D. (1972). *The rise of modern mythology, 1680—1860*. Bloomington: Indiana University Press.
- Fontenelle, M. de (Bernard Le Bovier), Dale, Antonius van, Aphra, Behn. (1699). *The History of Oracles, and the Cheats of the Pagan Priests*. London: Printed by W. O. for Sam.
- Fontenelle, B. (1972). *Of the Origin of Fables. The rise of modern mythology, 1680—1860*. Bloomington: Indiana University Press.
- Voltaire. To M. De Fontenelle. Villars (1720, sept. 1). *The Works of Voltaire, A Contemporary Version. The Dramatic Works* (Vol. X, part 1). New York: E.R. DuMont, 1901. Retrieved from: https://oll-resources.s3.us-east-2.amazonaws.com/oll3/store/titles/2240/Voltaire_0060-10_Bk.pdf.